

Traumatiserade barn från krig

- En studie om vad två pedagoger och en psykolog berättar om sina möten med dessa barn

Sara Kahlin och Hoda Akbaryian

Specialpedagogiska institutionen

Examensarbete 15 hp

Traumatiserade barn från krig

Självständigt arbete

Kurskod: UQ301A

Vårterminen 2009

Examinator: Magnus Magnusson

Stockholms
universitet

**När dom fängslade min förste bror
var jag så liten.**

**När dom sköt honom
tvättade vi honom
i farmors hus.**

**Han hade tre kulhål
i bröstet.**

När dom fängslade min andre bror

**ville jag att vi skulle
befria alla hans duvor.**

**Jag öppnade burarna
och där flög de:**

vita, bruna, spräckliga.

**Strax återvände de
och satte sig på taket
till mitt hem.**

Nu är också han skjuten

och jag undrar:

var är hans duvor?

Soheyl 14 år, 1991

(Angel och Hjern, 1992, s. 182).

Sammanfattning

I detta examensarbete har vi valt att forska om krigets inverkan på barn vilket blev vår utgångspunkt till syftet. Syftet blev att undersöka vad två pedagoger och en psykolog berättar om krigets inverkan på traumatiserade barn från krig. Vi har i litteraturoversikten presenterat olika faktorer som kan påverka barnens utveckling som exempelvis trauma, posttraumatisk stress och kris. Vi har även valt att presentera olika pedagogiska och psykologiska metoder som visar på hur man kan bearbeta barnens traumatiska upplevelser. Vi valde att intervjua två lärare och en psykolog för att ta del av deras erfarenheter kring arbetet med traumatiserade barn från krig. Vi började med att läsa mycket litteratur om krigets påföljder och dess effekter för barnen. Sedan bestämde vi oss för att intervjua två pedagoger och en psykolog för att få en bild av verkligheten. Litteraturen stämde överens med praktiken men vi upptäckte en ny viktig aspekt som människor tidigare kan ha förbisett. Den nya viktiga aspekten visade sig vara pedagogers personliga behov i arbetet med traumatiserade barn. Pedagogerna går in i en nära personlig relation till barnen. Psykologen lägger tonvikt på det psykiska medan pedagogerna visar sina erfarenheter som bygger på ett pedagogiskt synsätt.

Nyckelord

Krig, krigsdrabbade barn, posttraumatisk stress, traumatiserade barn.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
Nyckelord	2
Innehållsförteckning	3
1. Inledning	5
2. Bakgrund	6
3. Syfte	11
3.1 Frågeställningar	11
4. Litteraturöversikt	12
4.1 Trauma	12
4.2.1 Posttraumatisk stress	12
4.3 Kris	13
4.4 Våldets faktorer	14
4.5 Efterföljder av krig för barnet	15
4.6 Klassrummets betydelse och skolans roll	16
4.7 Pedagogiskt arbete och psykoterapi	16
4.8 Lekens betydelse	17
4.9 Bilder och teckningar	18
4.10 Barnpsykoterapi	18
4.11 Vad pedagogen bör tänka på i arbetet med krigsdrabbade barn	19
5. Metod.....	20
5.1 Tillvägagångssätt	21
5.2 Urval	21
5.3 Genomförande	22
5.4 Bearbetning av material	22
5.5 Forskningsetiska principer	22
5.6 Metoddiskussion	23
5.6.1 Validitet och reliabilitet	24
6. Resultat	26
6.1 Krigets efterföljder	26
6.2 Undervisningen och arbetet med traumatiserade barn från krig	27

6.3 Posttraumatisk stress enligt pedagoger och psykolog	28
6.4 Pedagogernas och psykologens upplevelser att arbeta med barn från krigsdrabbade länder	28
7. Diskussion och analys.....	30
7.1 Barn och trauma	30
7.2 Arbetet kring traumatiserade barn, pedagogik och barnpsykoterapi.....	32
7.3 Konklusion	34
8. Vidare forskning	36
9. Slutord.....	37
Referenser	38
Elektroniska källor	40
Bilaga 1	42
Bilaga 2	43

1. Inledning

”Sedan andra världskriget har ca 150 krig eller större väpnade konflikter ägt rum. De flesta av dem har utspelat sig i Afrika, Mellanöstern, Asien och Latinamerika. Men efter Östblockets upplösning har även Europa drabbats” (Gustafsson, 1987, s.2). För närvarande pågår ett 40-tal väpnade konflikter i världen. Majoriteten av alla flyktingar är kvinnor och barn. De flyr länder som är drabbade av krig. Männerna stannar ofta kvar på grund av att de måste delta i kriget eller för att försöka värna om sina hem (Gustafsson, 1987).

Idag är Sverige ett mångkulturellt samhälle där olika nationaliteter och kulturer dagligen möts. För många barn sker dessa möten i skolan, barn med olika förutsättningar möts på denna gemensamma plattform. Många barn kommer från ursprungsländer där krig, svält och misshandel är en del av deras vardag. Många barn och ungdomar som idag kommer till Sverige saknar erfarenhet av fredlig tillvaro, däremot känner de till krigets faror (Böhm, 1994). Konsekvensen av upplevelsen av krig kan resultera i traumatiska upplevelser. Under den verksamhetsförlagda utbildning som vi genomfört har vi upplevt att lärare i skolan inte har tillräckliga kunskaper i mötet med krigsdrabbade barn. Enligt Dyregrov (1997) har ett stort antal barn i skolan upplevt trauma. Han menar vidare att det är väsentligt att lärarna har goda kunskaper om traumats innebörd och att det kan hjälpa dessa barn och ungdomar i deras traumatiska fas i livet. Därför ligger det oss varmt om hjärtat att undersöka vad litteratur samt lärare och psykologer berättar om traumatiserade barn från krig. Vi anser att barn och ungdomar från krigsdrabbade länder inte har uppmärksammats och står i skymundan i skolan.

Vi själva bor i ett mångkulturellt område där mötet med dessa barn och ungdomar förekommer dagligen. Vi känner att som blivande lärare vill vi ha bredare kunskap och en bättre förståelse om traumatiserade barn från krig eftersom vi kommer att möta dessa barn i vår kommande yrkesprofession.

2. Bakgrund

”Varje dag matar massmedia oss med katastrofskildringar från olika delar av världen” (Franzen, 2005, s.45). Katastrof definieras här som en stor oväntad händelse som vi inte har någon kontroll över exempelvis krigsförhållanden. Krig är ett globalt problem som ideligen uppmärksammas mycket i media. Man uppmärksammar krigets konflikter med antal dödsoffer men ofta blir de överlevande glömda, i synnerhet barn och ungdomar. I media tas krigsdrabbade människor upp genom reportage eller en dokumentär på TV. De belyser ofta civila vuxna och barn som har varit i kontakt med krigets oroligheter och saknar livsnödvändiga förutsättningar. När dessa människor flyr krig och kommer till ett tryggt land kan dessa förutsättningar tillgodoses men man glömmer bort att de kan få psykiska svårigheter i livet. Enligt Angel och Hjern (1992) är vi människor i Sverige inte vana att möta krigsdrabbade barn och vuxna ansikte mot ansikte. I media, i synnerhet på TV kan vi följa krig och se andra katastrofer som sker runt i världen, dock är vi inte vana att möta dessa drabbade människor i verkligheten. Skribenterna betonar att vi i Sverige inte har vardagskunskapen om hur drabbade människor beter sig och behöver bli bemötta. Vi människor som lever i ett icke krigsdrabbat samhälle ser dessa händelser genom TV men vi vill inte se händelserna som en del i vår vardag.

Songur (1993) delar in barn som har skadats av krig, både fysiskt och psykiskt i tre grupper. Den första gruppen är barn som kom till Sverige tillsammans med sin familj, den andra gruppen är barn som flydde till Sverige utan sina föräldrar men kan kanske ha en nära anhörig i Sverige och den tredje gruppen kan vara svenska barn vars familjer tjänstgjort utomlands och på olika sätt upplevt krigets hemskheter. Enligt skribenten är antalet barn okänt.

Majoriteten av barn som drabbats av krig får ta orimligt stort ansvar när det gäller familjeförhållanden. Unga pojkar får tidigt försörja och beskydda sin familj då pappan försvunnit eller blivit dödad. Unga flickor får oftast ta ansvaret för både mamman och syskon eftersom mamman har tappat hoppet och kraften (Gustafsson, 1987). Han menar vidare att ”den som inte får vara barn får svårt att vara vuxen” (Gustafsson, 1987, s.197).

En annan aspekt enligt Muhrer på nättidningen Sourze är att Sverige inte är ett land i krig men istället väljer många föräldrar att köpa plastleksaker som liknar pistoler till sina barn i julklapp. Muhrer anser att det är respektlöst och kränkande med tanke på att Sverige är ett land i fred och det är omöjligt att leva sig in i krig. Barn och ungdomar som kommer från krig kan ta illa vid sig och bli ständigt påmind om krigets upplevelser.

Så länge det har funnits stater har antagligen flyktingar funnits. Enligt Angel och Hjern (1992) var de gamla grekerna väl bekanta med flyktingar och termen exil lever fortfarande i dagens samhälle. Under epoken antiken talade man inte om problematiken kring flyktingar, det är först nu i vårt moderna samhälle som flyktingfrågan tas upp på en politisk nivå (Angel & Hjern, 1992). Under andra världskriget blev termen flyktingar ett begrepp i Sverige, den bakomliggande orsaken till detta var att ett stort antal flyktingar mottogs från olika delar av det krigsdrabbade Europa. Vuxna som tvingas fly sitt land på grund av krig har själva en möjlighet att få bestämma om de vill leva kvar i det krigsdrabbade området eller fly. Barnen har dock inga rättigheter att få bestämma över sitt levnadssätt utan dras med i familjens beslut som kan innebära att bli lämnade själva eller tvingas fly till ett nytt land och en ny kultur. När barn får uppleva ett krig innebär det inte endast våldsamma konflikter med vapen utan det är också viktigt att tänka på konsekvenser det kan innebära som att de kan få leva utan mat och vatten på obestämd tid och abrupt tvingas lämna skola, hem och kompisar. Organisationer som Unicef, Rädda Barnen och Läkare Utan Gränser finns oftast på plats för att hjälpa till med humanitära insatser och stöd för att bearbeta traumatiska upplevelser (www.unicef.se).

I början av 1920-talet utarbetades den första deklARATIONEN om barnens rättigheter av kvinnor. Denna deklARATION blev färdig 1923 och adopterades av Nationernas förbund 1924 och kännetecknades av de erfarenheter man gjort under första världskriget av barns rättslöshet (Gustafsson, 1987). DeklARATIONEN lyder:

1. The child must be given the means requisite for its normal development, both materially and spiritually.
2. The child that is hungry must be fed, the child that is sick must be helped, the child that is backward must be helped, the delinquent child

must be reclaimed, and the orphan and the waif
must be sheltered and succoured.
3. The child must be the first to receive relief in
times of distress.
4. The child must be put in a position to earn a
livelihood, and must be protected against every
form of exploitation.
5. The child must be brought up in the consciousness
that its talents must be devoted to the
service of its fellow men
(Unicef, hämtad 090422)

Terr (1991) skiljer mellan två olika typer av traumatiska situationer; trauma ett och trauma två. Trauma ett innefattar några händelser exempelvis våld, våldtäkt, olycka och plötsligt dödsfall (Dyregrov, 1997). Trauma två innefattar situationer där människan går igenom en serie traumatiska händelser som misshandel, krig och sexuella övergrepp. Traumatiska händelser innebär ett hot mot den fysiska integriteten, livet eller att man får uppleva våld och död. Människor som försätts i hjälplösa situationer och skräck framkallar sedan katastrofreaktioner (Herman, 1998). Godani (2004) menar att samma skräckfyllda händelser upprepas i krig. Dessa händelser upprepar sig över en lång tid där människan inte får en möjlighet att slappna av och återhämta sig. Dessa händelser kan upprepa sig och ge mycket allvarliga skador som sedan lämnar minnesbilder som inpräglas och man blir påmind om tidigare upplevelser. Detta ansåg man tidigare vara händelser som var sällsynta. Berglund (1995) menar att år 1943 då Europa var i krig skrev Anna Freud och Dorothy Burlingham en bok som hette *War and Children*. Författarna ansåg att separationer från föräldrarna var det viktigaste problemet för barnets framtida psykiska utveckling.

Posttraumatiskt stressyndrom togs upp för första gången 1980 i den diagnostiska handboken. Det amerikanska psykiaterförbundet beskrev traumatiska händelser som något omänskligt (Herman, 1998). Men detta är en orimlig definition menar Herman eftersom bland annat krig och våld förekommer sedan urminnes tider. Detta bör betraktas som en vanlig del av mänskliga erfarenheter. Under en lång period ansåg man att barn inte kunde påverkas av traumatiska upplevelser eftersom man ansåg att de var för omogna. Istället var det föräldrarna och deras reaktioner som var i fokus för barnet.

Sedan två decennier tillbaka har man börjat med att redogöra för posttraumatiska reaktioner hos barn (Angel & Hjern, 1992).

Många barn i Sverige som är krigstraumatiserade utvecklar en stressbelastning eller ett posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Kring 1980- talet samlades en grupp amerikanska psykiatrier för att analysera olika framställningar om människors psykiska hälsa och man fann en minsta gemensamma nämnare. Detta symptom dök regelbundet upp i människors reaktionsmönster efter tunga upplevelser. Benämningen på detta symptom blev då Post Traumatic Stress Disorder, PTSD (Angel & Hjern, 1992). PTSD innebär att man är överspänd, emotionellt okänslig och man återupplever sitt trauma (Hessle & Levin, 1995). Det finns flera olika faktorer som kan utlösa en traumatisk kris exempelvis förlust, kränkning, katastrofer och skräckupplevelser (Cullberg, 1993). Kris kan även beskrivas som kaos, förtvivlan och framtidslöshet (Persson, 1995).

Kihlbom (1995) hävdar att under och efter första världskriget observerade psykiatrerna soldaternas psykiska stridsskador. Soldaterna utvecklade psykiska reaktioner där dessa senare blev ett akut och kroniskt skede. Efter detta skede utvecklade Freud med flera en vetenskaplig teoribildning om psykiskt trauma. Kaplan (2002) hävdar att Freud och Burlingham var två pionjärer som gjorde en undersökning om barns psykiska reaktioner under krig. Deras upptäckter genomsyrar dagens psykoterapi. Den behandlingsmetod som blev grunden i den moderna psykoterapin upptäcktes i mitten av 1890-talet av Freud och Breuer. Dessa forskare upptäckte att obehärskade symptom kunde mildras om de traumatiska minnena återerövrades och uttrycktes i ord (Herman, 1998). Under andra världskriget fick flertalet europeiska länder utstå grova anfall av bombningar, terror och tortyr. Dock var Sverige ett undantag som inte blev attackerade av dessa anfall. Under denna tid hade psykiskt trauma i flertalet av de europeiska länderna blivit en del av individernas vardagserfarenheter (Kihlbom, 1995).

År 1942 kom den första barnpsykiateren Gudrun Seitz till Sverige efter utbildning i London. Under denna tid förekom det ingen utbildning till psykolog eller barn- och ungdomspsykiatrer i Sverige, den kom under 1950-talet (Sahlin, m.fl. 2004). I Sverige har psykiskt trauma och dess behandling inte varit ett etablerat ämne bland yrkesmässiga inom den svenska vården. Orsaken till detta är att Sverige inte har varit inblandat i varken världskrig eller inbördeskrig på decennier. Psykiskt trauma har utvecklats mycket långsammare i Sverige än i många andra länder på grund av att vi

inte haft någon inblandning av krig. Området ligger långt ifrån vår verklighetsuppfattning.

Barn och- ungdomspsykiatri (BUP) Lunden har upptagningsområdet Stockholms stad. BUP Lunden har varit verksam i fem år och har fem anställda. Lunden hette tidigare BUP Flyktingenheten. De tar emot barn, ungdomar och barnfamiljer som har varit med om traumatiska händelser som exempelvis krig, svåra etniska och religiösa konflikter. Dessa målgrupper är i behov av olika typer av psykiatriska vårdinsatser. BUP Lunden möter barn och föräldrar i kriser där de har förlorat alla sina redskap att hantera krisen (Barn- och ungdomspsykiatri, hämtad 090426). Enligt vår intervju med psykologen är enheten BUP Lunden specialiserad på trauma och komplexa symtombilder. De tar emot barn, ungdomar och familjer i migration, inte bara människor från krigsområden. Dock är ensamkommande barn från krig för tillfället i majoritet, men det kan variera. Bland dem som söker är det vanligt med posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) och i en del fall självmordstankar. Om ett barn inte kan tala svenska, leka eller rita är en tolk alltid närvarande.

3. Syfte

Syftet med detta examensarbete är att undersöka vad två pedagoger och en psykolog berättar om krigets inverkan på traumatiserade barn från krig.

3.1 Frågeställningar

- Vilka symptom visar traumatiserade barn från krig enligt två pedagoger och en psykolog?
- Hur påverkas barnen som har fått uppleva krig?
- Hur ser pedagoger och psykologen på arbetet när det gäller traumatiserade barn?

4. Litteraturoversikt

I detta avsnitt kommer vi att presentera olika teoretiska utgångspunkter av trauman, dess innebörd och följder. Vi kommer också att ta upp innebörden av kris och posttraumatisk stress. Vi har sökt information genom att studera litteratur, avhandlingar och artiklar som berör vårt område. Vår avsikt med detta är att få en djupare förståelse om traumatiserade barn från krig. Vi menar med definitionen traumatiserade barn från krig de barn som kommer från länder där krig och våld är en del av deras vardag. I samband med kriget har barnen fått uppleva hemska upplevelser som resulterar i att händelserna registreras i minnet vilket kan få förödande konsekvenser för deras personliga utveckling.

4.1 Trauma

”Trauma kommer av det grekiska ordet för sår” (Kristal- Andersson, 2001, s. 44).

Dyregrov definierar trauma som okontrollerbara och överväldigande händelser som innebär en ovanlig psykisk påfrestning för barn och ungdomar som drabbas av händelsen (Dyregrov, 1997).

Enligt Kristal- Andersson (2001) går krig under benämningen kollektivt trauma som skändar den mänskliga integriteten. Trauma innebär att den sociala identiteten, fysiska existensen och tryggheten är allvarligt hotade (Cullberg, 2003). I likhet med Cullberg skriver Weisaeth och Mehlum (1997) att för att en påfrestning ska få traumatisk effekt fordras att händelsen är sådan att ett eller flera av individens grundläggande behov och värden allvarligt hotas eller har gått förlorade. Vidare skriver författarna att vid nästan alla trauman är det något som förloras, det handlar om en objektsförlust. I likhet med dessa författare skriver Dyregrov ”trauman kan påverka förmågan att känna empati eller medkänsla, tåla starka känslor och färdigheter i att uttrycka dem” (Dyregrov, 1997, s. 40). Dessa känslor kan alltså gå förlorade för traumatiserade barn.

4.2.1 Posttraumatisk stress

För att ett barn ska påstås ha ett posttraumatiskt stressyndrom är vissa kriterier tvungna att uppfyllas. Barnet ska ha sett en svår skada, dödsfall eller blivit hotad till livet.

Reaktionerna ska ha medfört att barnet reagerar med rädsla och maktlöshet i situationen.

Barnets efterreaktioner ska ha varit bestående i mer än en månad och ha till följd att barnets förmåga att fungera socialt och i skolan försämras (Dyregrov, 1997). Stronach-Buschel (1990) anser att man kan uppvisa andra symptom som exempelvis mardrömmar, vara vittne till våld, kidnappning eller krig. Angel och Hjern (1992) menar att om barnet uppvisar något av dessa kriterier exempelvis koncentrationssvårigheter, irritabilitet, vredesutbrott, svårt att visa kärleksfulla känslor, känsla av ointresse, återkommande bilder av händelsen etcetera har han/hon posttraumatiskt stressyndrom.

4.3 Kris

”Ordet kris kommer av det grekiska ordet *krisis*, som betyder avgörande. Det avser speciellt en avgörande vändning eller plötslig förändring” (Franzén, 2005, s. 41). Författaren menar att befinna sig i en psykologisk kris är en allvarlig situation och inte en företeelse som man befinner sig i varje dag. ”Ett psykiskt kristillstånd kan man sägas befinna sig i när man råkar in i en livssituation där ens tidigare erfarenheter och inlärd reaktionssätt inte är tillräckliga för att man skall bemästra den aktuella situationen” (Cullberg, 2003, s. 41). Kris innebär att man upplever kaos, självförkastelse och övergivenhet (Vinterhed, m.fl. 1981).

Enligt Franzén (2005) delas krisförloppet in i fyra faser; chockfasen, reaktionsfasen, reparationsfasen och nyorienteringsfasen. Chockfasen och reaktionsfasen benämner krisens akuta skede. Reparationsfasen och nyorienteringsfasen benämner krisens bearbetningsskede. I chockfasen känner människan inte mycket och denna fas är kortvarig, i minuter, timmar eller dygn. Enligt Cullberg (2003) övergår sedan chockfasen till reaktionsfasen där upplevelsen och smärtan bryter ut maximalt. Denna fas kan variera mellan veckor och månader. Under denna fas är det vanligt att man isolerar sig från släkt och vänner, ofta blir man likgiltig eller hyperaktiv. Människan blir fortare trött och har mindre motståndskraft (Franzén, 2005). Successivt börjar en bearbetning ske men det blir otydligt när steget mellan reaktionsfasen och reparationsfasen sker. Under reparationsfasen börjar vi att bearbeta och acceptera det som har hänt. Här börjar alla olika känslor avta, vi blir mer stabila och vi är inte lika upptagna av det som hänt tidigare. Man börjar söka mer närkontakt med omgivningen och denna fas kan vara mellan ett halvt upp till två år. När man är inne i nyorienteringsfasens skede är smärtan efter det förlorade eller den kränkande händelsen

borta och under kontroll (Cullberg, 2003). Franzén (2005) menar att spåret från den tidigare händelsen och upplevelsen fortfarande kan kvarstå i människans mentala psyke. Genom händelseförloppet har vi tagit oss an svårigheterna och anammat dessa till möjligheter istället för omöjligheter.

4.4 Våldets faktorer

I ett krigsdrabbat land får barnen uppleva krig, våld och misär. Alla barn är drabbade av våld men våldet kommer olika nära barnen. Vissa barn blir själva offer för våld då vapen riktas mot dem eller att någon skadar eller dödar dem med intention. Den bakomliggande orsaken till att barnen skadas kan oftast röra sig om enskilda soldaters okontrollerade aggressivitet. Ibland kan dödandet av barn vara en genomtänkt krigsföring för att skrämja civilbefolkningen. Det förekommer dock mer att barn får bevittna våld mot vuxna (Gustafsson, 1987). I krigsdrabbade områden har de flesta barn bevittnat hur vuxna skjutits och torterats utan anledning och även bevittnat våldtäkter. Barnen är tvungna att bevittna dessa fruktansvärda händelser mot deras vilja. Under dessa horribla förhållanden tvingas barnen växa upp. När barnen bevittnar våldets grymheter på vuxna och ser deras hjälplöshet, att de vuxna inte kan påverka sin situation, blir barnen osäkra, rädda och förvirrade (Gustafsson, 1987). I likhet med Gustafsson skriver Böhm (1994) att vuxna varken blir ett stöd eller trygghet för barnen. Dessa grymma vuxna soldater kan tortera, fängsla, föra bort och avrätta andra människor.

Angel och Hjern (1992) menar att barn har bevittnat grovt våld mot sin familj där familjemedlemmar har blivit misshandlade och torterade där även sexuella övergrepp har förekommit. Godani (2004) menar i likhet med Angel och Hjern att barn får bevittna hur deras familjemedlemmar, vuxna och andra barn skjuts till döds eller arresteras. I motsats till dessa författare skriver Arkert (2008) att apatiska flyktingbarn som kommer till Sverige överdriver sitt tillstånd för att öka chanserna att få stanna i landet permanent. Men å andra sidan påvisar en forskningsrapport från Rädda barnen att ”barnen insjuknar fortare efter ankomsten till Sverige i de fall där mamman traumatiserats svårt vid händelser i hemlandet och barnet var närvarande och själv utsattes för våld” (Godani, m. fl. 2008).

4.5 Efterföljder av krig för barnet

Barnets utveckling bryter samman då de får uppleva en livshotande plats där människor arresteras, mördas och avrättas på offentliga platser (Godani, 2004). Att uppleva en smärta under en engångsföreteelse kan mildras och hanteras men detta förekommer dock inte i krig då samma skräckfyllda händelser konstant upprepas och över lång tidsperiod. Människor som erfar krig får inte någon möjlighet att slappna av och återhämta sig (Godani, 2004). Upplevelser av krig, våld, misshandel och tortyr bidrar frekvent till att barnet blir traumatiserat. ”Upprepningen av trauman ger mycket allvarliga skador och lämnar minnesbilder som etsar sig fast och gör sig påmind när man minst anar” (Godani, 2004, s. 99).

Enligt Edenhammar (1993) visar all samlad kunskap och erfarenhet på att traumatiska upplevelser under exempelvis ett krig utgör ett stort hinder för barns utveckling och fortsatta liv. ”Tiden läker inga sår” (Edenhammar, 1993, s. 22). Dialog med barnen, deras dagböcker och noteringar visar klart att barn inte glömmet. De bär med sig de hemska upplevelserna och plågas ständigt av sina minnen (Edenhammar, 1993).

Enligt Böhm (1994) är barnen de mest övergivna under krig, de fråntas föräldrar, syskon, vänner, släktingar, skola, minnen, lekar och traditioner. Barnen mister tilltro och trygghet, grunden för en frisk utveckling och identitet som vuxen. När barnen sedan flyr landet på grund av krig mister barnet också betydelsen av sitt språk, nationalitet och identitet (Böhm, 1994). Barn glömmet inte de fruktansvärda grymheter de upplevt. De flesta tvingas att leva med sina minnen. Barnen behöver stöd från vuxna för att de ska kunna bearbeta sina psykiska skador. Det väsentliga i dessa barns liv för att kunna leva vidare är att vuxna engagerar sig i att lyssna (Gustafsson, 1987). Enligt Godani (080904, föreläsning) orsakar trauma olika starka obehagliga känslor som exempelvis dödsskräck, hjälplöshet, otrygghet samt att den stör fortsatt utveckling och händelsen upprepas i tanke och känsla. Många av krigstraumatiserade barn har i en hög utsträckning stressbelastning eller ett posttraumatiskt stressyndrom (Hessle & Levin, 1995). Enligt Godani (080904, föreläsning) finns det olika faktorer som påverkar känslan av yttre hot; brist på säkerhet, trygghet och tillit. De inre hoten innebär förlust av förmåga att försvara sig, omvärlden är hotfull och oförutsägbar och brist på tillit till sig själv och andra.

4.6 Klassrummets betydelse och skolans roll

Skolmiljön är en mycket viktig aspekt för traumatiserade barn som kommer från krigsdrabbade länder. Skolmiljön kan skapa lugn, passivitet och/eller protest i skolan. Skolan kan antingen bli en trygg plats eller en miljö som skrämmer.

”Klassrum för barn som har traumatiserats måste väljas med omsorg och med kunskap om deras högst speciella behov. Klassrummet ska rymma barn som vuxit upp i helt skilda sammanhang, som talar olika språk, som är mästare på olika kulturella koder men saknar gemensamma”

(Godani, 2004, s. 14).

Förkunskaper bör inhämtas om barnets traumatiserade bakgrund för att skapa en lugn stämning där barnet kan känna sig bekvämt och tryggt. På så sätt kommer man närmare barnet och dess upplevelser (Kristal-Andersson, 2001). Genom en trygg miljö kan barnet känna trygghet och på så sätt kan han/hon känna sig skyddad från alla faror. Många barn som går i skolan har upplevt ett trauma och därför är det viktigt att lärarna har god kunskap om barns reaktioner samt efterreaktioner på den traumatiska händelsen och vad lärare kan göra för att hjälpa barnen. De traumatiserade händelserna som barnen upplevt kan påverka deras motivation och engagemang för framtiden. Det är skolans ansvar att fånga upp dessa barn för att kunna ge barnen motivation och glädje (Dyregrov, 1997). Kommunen och skolstyrelsen tar beslut och ansvar för organisationen av invandrarundervisningen i skolan. Skolledningen ansvarar för de tillgångar som kan disponeras på bästa möjliga sätt. I alla händelser blir det tillslut läraren som beslutar om undervisningen. Det är denne person som lär känna barnen samt fördelar resurserna. Det ser olika ut från kommun till kommun när det kommer till inklussningen av flyktingbarn i skolan. I förberedelseklasser erbjuds möjligheter till hantering av krissituationer och en långsam inklussning utifrån individuella förutsättningar. I förberedelseklassen ges även möjlighet för lärare att införskaffa och hantera de behov som flyktingbarnen behöver (Angel och Hjern, 1992).

4.7 Pedagogiskt arbete och psykoterapi

”Psykoterapi innebär psykologisk behandling, behandling av psykiska, relationella och existentiella problem med psykologiska metoder. Ordet psykoterapi kommer av grekiskan *psyche* ’själ’ och *therapeia* ’tjänst’, ’vård’, ’behandling’”

(<http://sv.wikipedia.org/wiki/Psykoterapi>).

Psykologer, läkare, lärare och föräldrar oroar sig mycket över barnets symptom och dess behandling. Det barnet egentligen vill förmedla genom sina symptom är att vi inte ska bli rädda för dennes aggressivitet, inte iaktta dess barnsliga beteende samt att inte ge barnen läkemedel. Barnen vill istället att man ska se dem, deras rädsla, protester och sorg. Symptomen bör istället uppfattas som en sista utväg när alla andra är blockerade (Gustafsson, 1987). För att vi ska ta kontroll över barnens plågsamma minnesbilder förutsätter det att de människor som arbetar med krigsdrabbade barn har ett nära, öppet och lyssnande förhållningssätt (Hessle och Levin, 1995). Enligt Kristal–Andersson (2001) har psykoterapi tre grundläggande stadier i läkningsprocessen; att skapa trygghet, att rekonstruera traumaberättelsen och att återuppbygga kontakten mellan de överlevande och deras bekantskapskrets.

I krigsdrabbade länder där fara och hot ingår i vardagen slutar barnen helt enkelt att leka. Barnen blir rädda för leken på grund av rädsla för att bli dödade, de fylls av försiktighet istället för av lek (Godani, 2004). Skolan blir en trygg plats för barnen där de kan avregistrera smärta och sorg. Denna verksamhet fungerar som ett skydd mot påträngande minnen och blir ett stöd att kunna hantera sin tillvaro. När skolan är stängd på grund av lov och helger finns inte detta stöd tillgängligt och barnen blir helt utlämnade till sina egna tankar (Godani, 2004).

4.8 Lekens betydelse

Leken har en stor betydelse inom pedagogiken för traumatiserade barn. Traumatiserade barn har ibland svårt att uttrycka sig verbalt men genom leken kan de få chans att uttrycka sina känslor på ett kreativt sätt. Leken ger barnen trygghet, struktur och glädje. Den bidrar även till självkänsla, bearbetning, frigörelse, kamratrelationer och språkutveckling (http://www.mah.se/templates/ExternalNews_19315.aspx). I likhet med denna artikel skriver Lööf (1995) att leken är en helande process. Leken bidrar till att barnen kan undersöka nya sätt att förhålla sig till sina inre erfarenheter. Barn har svårt att uttrycka sina tankar genom språket därför får de möjligheten att uttrycka sina känslor via leken. För barnen blir leken ett uttryck att se på sig själv. Barnen kan även bearbeta sina konflikter där även fantasi och verklighet kan stå i fokus. I leken tillåts minnen och känslor att återupplevas i en ny form.

”Det är i det mentala utrymmet som symboliseringsförmåga, lek, kreativitet och kommunikativt språk kan uppstå och utvecklas. Barns lek utgörs av ett iscensättande av deras inre fantasier och blir på så sätt en betydelsefull kommunikativ länk mellan ett barn och dess omgivning. Många barn som kommer till en psykoterapi kan ännu inte leka” (Karlsson, m. fl. 2001).

Därmed blir det psykologens uppgift att inbjuda till lek. I motsats till ovannämnda författare betonar Edenhammar (1993) betydelsen av andra olika uttrycksformer som exempelvis dans, sport och gymnastik.

4.9 Bilder och teckningar

Bilder och teckningar har också en stor betydelse när det kommer till bearbetning av traumatiska upplevelser. Genom att rita bilder kan barnen berätta om deras tidigare upplevelser. De flesta barn kommer sedan att tala om sina upplevelser, för vissa tar det dock upp till en månad eller längre tid innan talet kommer igång (Johnson, 2006).

Ringsby (1995) instämmer med Johnson och lyfter fram innebörden av bildens betydelse. Enligt Ringsby (1995) visualiseras i bilden barnens tidigare historia, det som gått förlorat återskapas och förnyas med symboler i teckningar och bilder. Per automatik kommer oftast orden och deras lust att vilja tala om den hemska upplevelsen. Krigets trauman får direkt uttryck i bildskapandet. Under bearbetandet av traumatiska upplevelser är bildterapi en mycket bra metod. Med hjälp av bild och teckningar kan barnen berätta och bearbeta det som de har upplevt, på så sätt kan de bli medvetna om de traumatiska upplevelserna i en trygg miljö. Även känslor dyker upp och så småningom försvinner mardrömmar och rädslor inför det som tidigare har skett (Clason, 1994).

4.10 Barnpsykoterapi

”Det psykoterapeutiska arbetet utgår från psykoanalytisk teori och modern utvecklingspsykologi. Det innebär att man antar att bakom de symptom barnet uppvisar finns omedvetna fantasier, önskningar och konflikter, men också reaktioner på händelser som har varit traumatiserande eller sammanhang som varit barnet övermäktiga. Psykoterapin anpassas alltid efter barnet och föregås av en noggrann bedömning av barnets resurser och problem för att avgöra vilken behandling som är lämplig” (Grebo & Thormählen, 2004, s.4).

Barnpsykoterapi främjar att barnet skall få insikt om sig själv och sin omgivning, få en stabil utveckling, få bättre självförtroende och för att ge barnet hjälp på vägen där denne kan fungera bättre med sin omgivning. Denna terapi är till för barn som är traumatiserade och drabbas av okontrollerade känslor; deprimerade, aggressiva, ilska etcetera. Barnpsykoterapi kan ske i olika former, exempelvis som korttids- eller långtidspsykoterapi enskilt med barnet samtidigt som föräldrarna har en parallell samtalskontakt. Barnen får möjlighet att uttrycka sig, bearbeta och utvecklas via leken. Terapirummet är försett så att barnet kan arbeta med olika material och kommunicera med terapeuten (Grebo & Thormählen, 2004).

4.11 Vad pedagogen bör tänka på i arbetet med krigsdrabbade barn

När barn från krigsdrabbade länder börjar i skolan är inte språket den största problematiken. Barnen lever i många olika världar samtidigt och detta kan bidra till att de inte är närvarande mentalt i skolan. Barnen lever i det förflutna, bekanta och med de saknade personerna. Barnet lever även i sorg då han/hon försöker övervinna saknaden, denna process kan pågå länge. Minnesbilder som dyker upp där barnen har upplevt övergrepp kan medföra att barnen får koncentrationssvårigheter, blir rastlösa och depressiva. De kan tänka på händelser som sker i hemlandet exempelvis släktingar som kan vara i fara, blivit sjuka eller avlidit. De drabbade barnen kan även ha syskon eller föräldrar kvar i hemlandet. Samhällets nuvarande kulturella och språkliga omständigheter kan vara en problematik i barnets nya livssituation. Skolan ställer krav på barnet som ska anpassa sig till samhället men tar inte hänsyn till barnets andra världar. Detta kan leda till blockeringar, aggressivitet och att de kan söka bekräftelse hos bland annat gäng där de känner att de får mer förståelse (Angel & Hjern, 1992). Med detta vill författarna förmedla att pedagoger bör tänka på dessa faktorer och ha kunskap om olika former av kommunikationsmedel som exempelvis använda sig av sitt kroppsspråk, gester, handlingar och bilder framför det skrivna ordet. Dessa kommunikationsmedel blir aktuella när barnet ska slussas in i skolans värld. Då blir det aktuellt att välja de andra kommunikationsmedlen före skriftspråket.

5. Metod

Vi har valt att använda oss av en kvalitativ metod. Enligt Backman (2008) innebär de kvalitativa metoderna att man använder sig av det skrivna eller talade ordet. Den bakomliggande orsaken till detta är att vi anser att genom det verbala språket kan man få en större förståelse ur intervjudeltagarens perspektiv, hur denne tänker, känner och vilka erfarenheter personen har. Vi vill därmed få en djupare förståelse av de intervjuades verklighet. I kvalitativa metoder läggs stor betydelse vid samtal, genom samtal kan man ta del av en annan individs tankar och erfarenheter. Intervju ger möjligheter att kunna klara ut missförstånd och fråga om man har uppfattat intervjun korrekt (Bjorndal, 2005). Genom intervjuer kan man ta del av den sociala verkligheten och anamma den (Trost, 2005).

Thomsson (2002) menar att intervju skapar en bild av verkligheten där man delar med sig av sina erfarenheter. Men å andra sidan anser Bjorndal (2005) att nackdelarna med intervjuer är att de fordrar mycket tid för förberedelser, genomförande och bearbetning. Konsekvensen av detta kan medföra att man bara har möjlighet att genomföra intervjuer med ett fåtal personer. En annan synvinkel är att intervjuaren kan ha inflytande på den som intervjuas då informationen man får kan präglas av ens egna uppfattningar (Bjorndal, 2005). Backman (2008) anser att man som forskare kan införliva fördomar, stereotyper eller förutfattade meningar och påverkas av tidigare forskning. Som forskare bör man hålla sig neutral i relation till det område man ska forska om. Ur det kvalitativa perspektivet betraktas den omgivande verkligheten subjektivt. Ur detta perspektiv ser man verkligheten som en individuell, social och kulturell sammansättning vilket innebär att man studerar hur människan uppfångar och tolkar den omgivande verkligheten. Det kvalitativa synsättet länkar intresset mot individen. Människan bör ställa sig frågan hur man tolkar och formar sin verklighet. I det kvalitativa tillvägagångssättet är människan oftast i samspel med andra människor då undersökaren kommer nära den intervjuade i fråga och bildar en subjekt- subjekt relation (Backman, 2008).

5.1 Tillvägagångssätt

Vi har valt att intervjua två verksamma pedagoger och en verksam psykolog för att få en närmare förståelse av deras erfarenheter, kunskaper och tankar kring arbete med traumatiserade barn från krig. Tillsammans konstruerade vi två frågeformulär varav en avsedd för två pedagoger och en avsedd för en psykolog. Frågor som ställdes till pedagoger blev fjorton stycken och de frågor som ställdes till psykologen blev tretton stycken (se bilaga 1 och 2). Vi har ringt till olika skolor och barn- och ungdomspsykiatri där vi presenterade oss med namn och syfte. Vissa lärare och psykologer kunde inte ta emot oss då de var mitt uppe i omorganisationer. Två lärare och en psykolog kunde ta emot oss och vi bokade tid för intervju.

5.2 Urval

Vi har valt att göra en intervjustudie med grundskollärare och psykologer på grund av att samtal ger en möjlighet till att inta någon annans perspektiv och erfarenheter. Det utmärkande för kvalitativa metoder är samtal och därför har detta varit vår utgångspunkt (Backman, 2008). Vi utgick från kedjeurval som Bryman (2002) definierar; att man tar kontakt med personer som sedan hänvisar vidare till andra personer som är relevanta inom vårt specifika område. Vi kontaktade fyra rektorer och tre verksamhetschefer inom BUP. Vi informerade rektorerna och verksamhetscheferna om att vi ville intervjua pedagoger och psykologer som har kunskaper inom vårt berörda område. Detta gjordes via telefon då vi upplevde det som att vi fick mer personlig kontakt med de berörda och mer specifikt kunde presentera oss samt vårt syfte. Vid presentationen av oss själva angav vi våra och vår handledares kontaktuppgifter. Rektorerna och verksamhetscheferna kontaktade sedan sina anställda varav två pedagoger och en psykolog visade sitt intresse och kontaktade oss, på grund av omorganisationer kunde ej fler ta emot oss. Sammanlagt fick vi intervjua två pedagoger och en psykolog, totalt gjorde vi tre intervjuer. De personer som vi intervjuade var alla kvinnor. Alla var utbildade förskollärare och hade en bred arbetslivserfarenhet att arbeta med traumatiserade barn från krig.

5.3 Genomförande

Som tidigare nämnts ovan blev det sammanlagt tre intervjuer. Vi bestämde oss för att båda närvara vid alla intervjuer, detta för att få ut så mycket information som möjligt. Vi använde oss av en intervjuguide under intervjun, detta medförde att intervjun blev strukturerad samtidigt som det fanns flexibilitet då intervjuaren kunde ändra frågornas ordningsföljd. Denna intervjuform innebär att man kan balansera mellan en stor öppenhet under intervjun men samtidigt hålla fokus på det relevanta som berör ämnet (Bjorndal, 2005). De sammanställda frågeformulären användes som underlag vid våra intervjuer då vi använde oss av låg standardisering. Enligt Trost (2005) innebär detta att vi som intervjuare omformulerade frågorna utifrån den intervjuades jargong. Med detta menas att den intervjuade får bestämma ordningsföljden och variationsmöjligheterna är stora under intervjuns gång. Under första intervjun ställde den ena frågorna och den andra antecknade, orsaken till detta var att den ena ställde frågorna till intervjudeltagaren, observerade mimik, kroppshållning med mera. Senare insåg vi dock att man får ut mer av intervjun om vi båda antecknade.

5.4 Bearbetning av material

Vi skapade intervjufrågor utifrån vårt syfte och frågeställningar. Under intervjuernas gång använde vi oss av anteckningar. Vi har sammanställt våra intervjusvar och gjort en sammanställning av svaren. Vi har även skrivit en mer detaljerad beskrivning av intervjuerna exempelvis hur vi satt, kroppsspråk, ögonkontakt med mera. Detta material skickade vi till vår handledare som granskade detta.

5.5 Forskningsetiska principer

Enligt Vetenskapsrådet (2002) måste man använda sig av fyra olika krav; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Dessa krav har vi beaktat i vår uppsats på olika sätt genom att informera intervjudeltagarna muntligt innan intervjuns början. Utifrån informationskravet har vi lämnat våra uppgifter om vårt projekt samt institutionens namn och kontaktuppgifter. Vi har även informerat att intervjun är frivillig att delta i och att det som sägs endast kommer att användas till forskningens syfte. Med utgångspunkt i samtyckeskravet har vi informerat intervjudeltagarna att de har själva rätt att bestämma över sin medverkan och kan fritt avbryta intervjun om de känner för det. Med utgångspunkt i konfidentialitetskravet har

vi informerat intervjudeltagarna att de är anonyma och kommer ej att vara identifieringsbara. Utifrån nyttjandekravet har vi lämnat uppgifter om att intervjuerna endast kommer att användas för forskningens ändamål.

5.6 Metoddiskussion

Vi har analyserat våra intervjusvar och tittat på likheter och olikheter. Sedan har vi undersökt om intervjufrågorna stämt överens med intervjuerna. Under intervjuernas gång har vi haft fokus på att skapa en trevlig atmosfär genom att vi har inviterat till skratt och skoj. Detta poängterar även Thomsson (2002), författaren menar att det är viktigt att skapa en trivsamt miljö under intervjun. Vi upplevde att det var positivt att närvara båda två under intervjuerna, på så sätt fick vi ut mer av intervjuerna eftersom den ena kanske kan ha missat något som däremot den andra har lagt märke till. En nackdel kanske kan vara att intervjudeltagaren kan känna sig obekvämt med fler personer omkring sig, detta upplevde vi dock inte alls utan deltagarna var väldigt tillmötesgående, avslappnade, hjälpsamma, trevliga och bjöd på sig själva. Vi använde oss av två frågeformulär vilket vi upplevde positivt som ett stöd under intervjuerna, men vi följde inte frågorna steg för steg då intervjudeltagaren fick möjlighet att kunna berätta mer fritt. Under intervjuerna har vi endast använt oss av anteckningar, orsaken till detta är att under en intervju där videoinspelningar och ljudinspelningar finns till hands kan intervjudeltagaren känna att denne måste tänka på vad man säger eftersom det kommer att analyseras. Då kanske viss information inte kommer fram under intervjuens gång. Baktanken med detta är att vi ville att samtalen skulle bli mer vardagsnära och inte tillgjorda. Bjorndal (2005) och Backman (2008) menar att med ljud- och videoinspelning kan man höra och se företeelser som man annars kan förbise vid anteckningar. Vi anser istället att teknisk utrustning kan vara störande objekt som inte kan kännas så naturligt som samtalet. Istället fick vi fråga oftare för att få bekräftelse på att vi uppfattat svaret korrekt vilket vi anser inte är något negativt med tanke på att man får svaren bekräftade ytterligare. Dock anser Bjorndal (2005) att med ljud- och videoinspelningar kan man se praktiken på ett annat och bättre sätt, man ser saker som annars inte skulle upptäckas. Författaren anser även att med dessa tekniska utrustningar kan man se och höra intervjun flera gånger om och man kan även upptäcka något nytt varje gång. Vi anser att vi kan ha förbisett mycket information eftersom vi inte använt oss av ljud- eller videoinspelning. Eftersom vi inte har haft möjligheten att spola ett band fram och tillbaka och detaljerat kunna lyssna efter information som vi har missat

att anteckna anser vi att vi bör använda oss av ljud- och videoinspelningar till framtida intervjuer. Men å andra sidan säger Bjorndal (2005) att ljud- och videoinspelningar aldrig är en kopia av verkligheten. Tekniken har också sina nackdelar, man utesluter sinnesuttryck som lukt, smak och känsel. Kvaliteten på det inspelade materialet kan variera, bakgrundsljud kan uppfattas som störande objekt vilket kan förstöra en ljudinspelning.

Det var positivt att vi båda var närvarande under intervjuerna då två anteckningsmaterial ger mer än ett. Backman (2008) och Bjorndal (2005) har lagt stor vikt vid samtalets betydelse och struktur, vilket vi instämmer med. Vi upplevde att vi fick bra kontakt med de intervjuade och detta öppnade lättare till dialog oss emellan. Thomsson (2002) betonar miljöns betydelse under intervjun, eftersom intervjuerna utspelade sig på psykologens och pedagogernas arbetsplats observerade vi att de kände sig trygga och bekväma.

5.6.1 Validitet och reliabilitet

I vår studie har vi intervjuat en psykolog och två pedagoger för att ta reda på krigets inverkan på traumatiserade barn. Vi har använt oss av anteckningar under intervjuernas gång, vi är medvetna om att vi kan ha missat mycket information utifrån våra informanter. Till första intervjutillfället hade vi bestämt att den ena ställde frågorna och den andra antecknade. Den som ställde frågorna till intervjudeltagaren skulle även observera mimik, kroppshållning med mera. Efter denna intervju insåg vi att om båda antecknade får vi ut mer av intervjuerna. Vi anser att reliabiliteten i våra intervjusvar kan vara låg eftersom vi inte har använt oss av ljud- eller filminspelning och därmed kan vi ha missat information. För att höja trovärdigheten i våra intervjuer har vi valt att skicka sammanställningen till varje informant, detta för att försäkra oss om att vi uppfattat svaren korrekt och inte missat viktig information. Dessa har sedan gjort ändringar, tillägg eller tagit bort något som de ansåg inte stämde. Vi har sedan lagt till ändringar som de ansåg vara felaktiga. Därför anser vi nu att vår studie har en hög reliabilitet. Utöver detta anser vi ha en hög reliabilitet då vi har skickat våra frågeformulär till vår handledare som har granskat intervjusvaren. Vi ger även läsaren en möjlighet att ta del av våra frågeformulär, detta för att öka reliabiliteten ytterligare. Vår studie har frågor med hög validitet eftersom de valda frågorna har en nära anknytning till syftet och detta leder till att vi har fått svar som hänger ihop med syftet.

Vi anser dock att vi kunde ha fått mer information utifrån intervjuer med barn men eftersom detta inte svarar på vårt syfte skulle det bli en annan undersökning.

6. Resultat

I denna empiriska undersökning kommer vi att redovisa resultatet av våra intervjuer som gjordes med två pedagoger på lågstadiet och en psykolog på BUP. Pedagogerna har 30 års arbetslivserfarenhet och psykologen har 25 års arbetslivserfarenhet. På de skolor vi har besökt har majoriteten av barnen utländskt påbrå. Pedagogerna som vi har intervjuat har arbetat med barn från krigsdrabbade länder i många år. De har en bred erfarenhet av arbetet kring dessa barn och därmed anser vi att den empiriska undersökningen är pålitlig. Vi kommer att använda oss av benämningarna pedagog 1, pedagog 2 samt psykolog.

6.1 Krigets efterföljder

Pedagog 1 menar att kriget sätter sina spår på barnen. De är överkänsliga och mycket rädda när de exempelvis tittar på film. När barnen upplever kraftiga ljud kan de få upp minnesbilder och de förs tillbaka till krigets faror. De tror att kriget har kommit till Sverige. De är även aggressiva i sina lekar. Pedagog 2 menar att man kan se krigets följder på barnen då exempelvis filmer, bilder och händelser kan skapa oroligheter hos barnen. De är även mycket känsliga och sårbara. Psykologen tillägger att barnen visar stressreaktioner, sömnproblem, mardrömmar, psykosomatiska problem, nätverksförlust, depressiva reaktioner, krisreaktioner samt att barnen lever i ovisshet vad det gäller asylprocesser. Barnen reagerar på hur föräldrarna fungerar, familjedynamiken kan splittras. När föräldrarna är svaga kan barnen bli påverkade och det skapar oro hos barnen. Pedagogerna anser att kriget lever med barnen trots att de lever i ett tryggt samhälle där krig inte existerar. Båda pedagogerna nämner att barnen är extremt överkänsliga och kan påverka deras vardagliga liv. Psykologen däremot påpekar istället ur en bredare psykologisk aspekt krigets efterföljder på ett barn. Pedagogerna visar sina erfarenheter som bygger på ett pedagogiskt synsätt medan psykologen lägger tonvikt vid den psykologiska utgångspunkten.

6.2 Undervisningen och arbetet med traumatiserade barn från krig

Pedagog 1 anser att det tar längre tid för barn med krigsupplevelser att inhämta kunskap. De är mycket splittrade och okoncentrerade på grund av sina traumatiska upplevelser. Barnen måste få sin tid att arbeta i sin egen takt. Arbetet med barn från krigsdrabbade länder kräver att man konkretiserar konstant. Det tar längre tid för barnen att inhämta kunskap även om de har haft en skolgång i sitt hemland. Orsaken till detta är baserat på deras traumatiska upplevelser. Dessa barn får extra mycket uppmuntran och det ställs inte så stora krav på dem. Individuella planer upprättas eftersom barnen är i olika åldrar. Hon påpekar även att leken har en stor betydelse för dessa barns bearbetning av krigets hemsgheter. Genom leken får de kontakt med andra som har upplevt krig. De talar sina egna språk med varandra i leken och det medför samhörighet. Barnen har inte fått möjlighet att leka i sina hemländer då krig varit ett hinder, därför får leken extra stor betydelse. Pedagog 2 påpekar i likhet med pedagog 1 att barnen har väldigt svårt att ta in information när de processar med andra företeelser i sitt inre. De tänker mycket på sina traumatiska upplevelser och detta kan skapa koncentrationssvårigheter. Man talar mycket samtidigt som man pekar på det konkreta föremålet. Pedagog 2 har skrivit namn på olika föremål i sitt klassrum där barnen enklare kan förstå ordets betydelse. Barnen behöver extra mycket tid vid inlärningsprocesser eftersom de inte kan det svenska språket samt att de tänker på sina traumatiska upplevelser. Hon påpekar vidare att hon inte kan ha en fast planering eftersom det tar olika lång tid för barnen att lära sig och det kommer nya elever hela tiden. Barnen får mycket positiv respons av sin lärare. Hon använder sig av bild och text vid inläring med dessa barn. Pedagog 2 anser i likhet med pedagog 1 att leken är otroligt betydelsefull för barnen då de kan bearbeta sina upplevelser. De skapar även kontakt med andra elever när de leker. Barnen får nu en chans att leka ostört där kriget inte blir ett hinder. Enligt psykologen blir behandlingen långvarig eftersom barnen uppvisar posttraumatisk stress på grund av kriget. När barnen kommer till BUP kan de oftast inte prata på grund av sina traumatiska upplevelser. De blandar ihop nutid och dåtid. För att barnen ska kunna börja tala bör man gå in i detalj, skapa lugn och trygghet. Leken är en viktig del av behandlingen. Genom lek får barnen leka med leksaks-gubbar för att gestalta det som har hänt. Barnen får rita och prata om drömmar för att kunna hantera rädslan som finns inombords. Pedagogerna och psykologen tar upp

lekens betydelse i barnens bearbetning av upplevelser. De anser att det är väsentligt med lek då barnen får uttrycka sina känslor.

6.3 Posttraumatisk stress enligt pedagoger och psykolog

Pedagog 1 berättar att lärare som arbetar med barn från krigsdrabbade länder känner till begreppet posttraumatisk stress men övrig personal har inte kännedom om detta. Man bör ta extra hänsyn till dessa barn, visa kärlek, ömhet och närhet. De har ett stort ömhetsbehov och man bör då visa mycket uppmärksamhet. Enligt pedagog 2 har pedagoger som arbetar med barn från krigsdrabbade länder kunskaper om begreppet posttraumatisk stress. Barnen har ett stort behov av extra bekräftelse och mycket närhet. Man ska visa att man är där för dem. Vid posttraumatisk stress visar barnet enligt psykologen på plågsamma och återkommande mardrömmar, psykiskt obehag, fysiologiska reaktioner, minnesförlust, isolerad, likgiltig, överspändhet, vredesutbrott och koncentrationssvårigheter. Psykologen menar vidare att vid trauma fungerar inte hjärnan som den ska göra. När en patient uppvisar PTSD har det blivit en obalans mellan höger och vänster hjärnhalva så att obalansen styr helt. För att få en balans behöver behandlingen inriktas på att hjälpa patienten att få tillgång till sina tankar och genom dessa så småningom få bättre kontroll över känslor och kroppsreaktioner. Hjärnan känner att man konstant är i ständig fara, man tror att upplevelsen skall ske igen.

6.4 Pedagogernas och psykologens upplevelser att arbeta med barn från krigsdrabbade länder

Pedagog 1 anser att det är mycket positivt och tacksamt att arbeta med barn från krigsdrabbade länder. Man blir positivt bemött och får positiv respons av tacksamma föräldrar och elever. I arbetet med dessa barn får man mycket uppskattning vilket medför att pedagogen är entusiastisk för sitt arbete. Mötet med barn från krigsdrabbade länder är mycket positivt. Barnen har längtat till att få börja i skolan eftersom de har bott på flyktingboende och de har upplevt mycket i sin barndom. Barnen har längtat till lärare och kamrater. I likhet med pedagog 1 anser pedagog 2 att det är spännande och positivt att arbeta med barn från krig. Man blir glatt bemött av barnen vilket skapar en glad och positiv miljö att arbeta i. Mötet med dessa barn är glatt. De är mycket glada för

att få börja i skolan och få rutiner i sitt liv. Skolan blir som en fristad. Man lägger inte märke till barnens traumatiska upplevelser eftersom man blir bemött med kärlek och glädje. Vi hade inte någon direkt fråga till psykologen om hur det är att arbeta med traumatiserade barn från krig men hon poängterade dock att hon i sitt yrke blir påverkad av att höra om dessa hemska upplevelser och därmed behövs det ork att lyssna samt att ta emot barnens upplevelser.

7. Diskussion och analys

Idag är Sverige ett mångkulturellt samhälle där människor från alla världens hörn möts. Många barn som kommer till Sverige har i sina hemländer varit vittne till misshandel, tortyr och våld mot anhöriga (Angel & Hjern, 1992). Barnen kommer till ett tryggt samhälle men minnen lever kvar hos barnen. Detta skapar oroligheter hos dem vilket leder till sömnsvårigheter, koncentrationssvårigheter, depression med mera. Detta tar sig till uttryck i barnens vardag och skapar kollision i deras världar, med det förflutna och den nuvarande situationen. Vi anser att dessa barn inte har lyfts fram i vår utbildning och vi vill därmed förstå dem för att de ska känna att de är i trygga händer. Vi anser att med större förståelse och kunskap kan vi vuxna lättare anpassa vårt förhållningssätt så att barnen får en möjlighet att uppleva trygghet. I vår undersökning har vi utgått ifrån hur krigets inverkan påverkar dessa traumatiserade barn. Vi ville ta reda på två pedagogers och en psykologs upplevelser och erfarenheter i arbetet med barnen. Vår empiriska undersökning har fokus på det vuxna perspektivet och deras upplevelser i arbetet med traumatiserade barn och inte utifrån de utsatta barnens perspektiv. I vår resultatanalys har vi kommit fram till att dessa punkter är centrala i vår undersökning:

- Trauma
- Posttraumatiskt stressyndrom
- Pedagogiskt arbete
- Psykoterapi

I följande avsnitt kommer vi att behandla dessa punkter för att lyfta fram det centrala i vår forskning. Vi kommer att diskutera och analysera vår empiriska undersökning med nedanstående rubriker för att lyfta fram likheter och olikheter som vi har undersökt.

7.1 Barn och trauma

Många barn som kommer från krigsdrabbade länder är traumatiserade. Om föräldrarna är skräckslagna eller inte närvarande kan denna upplevelse bli traumatisk för barnen. Barnen behöver själva inte blivit utsatta för en allvarlig situation för att bli traumatiserade, de kan ha iakttagit andra människors skador eller död vilket kan skapa traumatiska efterreaktioner hos barnen (Dyregrov, 1997). I vår undersökning fann vi likheter med vad psykologen betonade att när föräldrarna är svaga kan barnen bli

påverkade och det skapar oro hos dessa. Pedagogerna anser att kriget lever med barnen trots att de lever i ett tryggt samhälle där krig inte existerar men kriget lever kvar i deras minnen som kan ta sig till uttryck i deras vardag. Enligt pedagogerna kan man se att barnen är traumatiserade på grund av kriget när det kommer till att exempelvis titta på film, bilder eller hör kraftiga ljud. När minnesbilderna av de våldsamma upplevelserna blir klara och tydliga för barnen, återupplevs de traumatiska händelserna i deras nya levnadssätt och kan påverka exempelvis undervisningen. När barnen upplever kraftiga ljud kan de få upp minnesbilder och de förs tillbaka till krigets faror. I likhet med detta resultat skriver Böhm (1994) att barn inte glömmer fortare än vuxna, händelserna blir mer tydliga och skräckfyllda. Gustafsson (1987) skriver:

” När kriget är igång vet jag vad det håller hus. Jag hör var granaterna landar och vet då var det är någorlunda säkert. Men när det blir tyst – då kan ju vad som helst hända”
(Gustafsson, m. fl. 1987, s.203).

Barn från krig kan vara rädda för tystnaden. Tystnaden kan utgöra en orolighet då de är vana vid att konstant höra på olika anfall som exempelvis bombattacker, granatanfall, skottlossningar med mera. Detta skapar rädsla hos dessa barn därför att när tystnaden tränger på så är de oförberedda på kommande attacker och vet då inte var de ska ta vägen. Detta har de två pedagoger som vi intervjuat konstaterat, att specifikt kraftiga ljud skapar skräckslagna elever. Barnen tror att kriget förföljer dem var än de befinner sig. Tystnaden blir en stor källa till oro hos traumatiserade barn från krig eftersom de inte vet var nästa bombattack kommer att uppstå.

När barn uppvisar många olika symptom exempelvis sömnsvårigheter, mardrömmar, koncentrationssvårigheter med mera, indikerar detta att barnet har ett posttraumatiskt stressyndrom (Angel & Hjern, 1992). Dessa symptom uppkommer som flashbacks vilket innebär hastiga återkommande minnesbilder av händelserna (Franzen, 2005). Vi har kommit fram till att pedagoger inte har tillräcklig kunskap när det gäller innebörden av posttraumatisk stress i jämförelse med psykologens kunskaper. Pedagogerna känner till begreppet men inte i lika stor utsträckning som psykologen. Hon gav oss en mer detaljerad beskrivning av begreppet. Pedagogerna var mer fokuserade på det emotionella för att barnen ska känna trygghet i skolan. Det vi fick bekräftat under intervjuerna var just att skolan blir en frizon från deras hemska verklighet och minnen. Detta poängterar även Godani (2004) att skolan blir en trygg miljö för dessa barn. Psykologen nämner däremot ur ett annat perspektiv hur man bör hantera de

psykologiska tillstånden. Dessa tillstånd är enligt psykologen plågsamma och återkommande mardrömmar, psykiskt obehag, fysiologiska reaktioner, minnesförlust, isolering, likgiltighet, överspändhet, vredesutbrott och koncentrationssvårigheter. Hon nämner även hur hjärnan reagerar på de hemska upplevelserna. Hjärnan tar emot mycket information på en och samma gång vilket medför att den blir överansträngd.

Med dessa data har vi blivit kluvna mellan två olika perspektiv, ska man se barnet som ett objekt som stämplas som psykiskt instabil eller räcker det med att man ger och visar barnet kärlek och trygghet? Ska man leta efter trauman i ett barn som genomlevt krig eller ska man se denne som vilken individ som helst? Med detta menar vi att när barnet från ett krigsdrabbat land visar tecken på något/några symptom kan det lätt bli att man bara ser traumat i barnet istället för att se andra tecken som exempelvis brist på kärlek eller uppmärksamhet som barnet vill förmedla. Enligt Persson (1995) har kunskapen om trauma ingen stor betydelse i mötet med traumatiserade barn. Med kunskap kan man förklara och beskriva men en person som är i kris har inte behovet av att beskrivas och förklaras, personen har istället behovet av att bli förstådd. Tyngdpunkten blir då att kunna leva sig in i en annan persons situation i mötet med traumatiserade barn. Kunskapen blir då inte väsentlig.

7.2 Arbetet kring traumatiserade barn, pedagogik och barnpsykoterapi

Lek, bilder och teckningar blir mycket viktiga inslag i bearbetningen av traumatiska upplevelser. I leken får barnen bearbeta sina konflikter. Löf (1995) menar att barnen måste få leka för att deras inre bilder ska komma till uttryck, om dessa ej kommer till uttryck kan det speglas av i barnets utveckling mot det vuxna livet. Därför är det av stor betydelse att pedagoger har kännedom om lekens betydelse för traumatiserade barn från krig. Pedagogerna som vi har intervjuat har lyft fram lekens betydelse. De påpekar att genom leken kan barnen bearbeta krigets hemskheter. De får även kontakt med andra som har upplevt krig. I länder där det förekommer väpnade konflikter har barnen inte kunnat leka på grund av de våldsamma farorna och därför blir leken en extra viktig del i barnens nuvarande situation. I likhet med pedagogerna anser psykologen att leken är en viktig del av behandlingen. I leken får barnen bearbeta sina upplevelser genom att gestalta sina erfarenheter. De får rita och prata om drömmar för att kunna hantera rädslan som finns inombords. Dyregrov (1997) lyfter även fram olika uttrycksformer i

arbetet med traumatiska upplevelser som exempelvis teckning, lek, konstnärliga uttrycksmetoder, historier och metaforer. Traumatiserade barn bör få möjlighet att under trygga och lugna förhållanden detaljerat gå igenom sina upplevelser. Genom det muntliga (berättandet om drömmar och upplevelser), skriftliga (bilder) och genom handlingar (lek) bör barnen få framställa det som hänt. Med dessa olika uttrycksformer kan barnen sätta ord på tankar och intryck de tagit emot vilket medför att barnens omedvetna och obearbetade minnesbilder kan tydliggöras. Lööf (1995) menar att:

”Psykoterapi med barn är som en resa i barnets inre verklighet. Med fantasi och magi som hjälpmedel öppnar sig barnets inre landskap och berättelsen vecklas upp. Det är dessa resor och berättelser som skapar kunskap om barnets inre och yttre verklighet”

(Lööf, 1995, s. 43).

Vad är då skillnaden mellan pedagogiskt arbete och barnpsykoterapi? Enligt pedagogerna arbetar de med kärlek och omsorg med traumatiserade barn. De vill ge barnen en trygg miljö där krigets upplevelser och faror står i bakgrunden. De arbetar mycket med kreativt material för att lyfta fram de inre upplevelserna. Barnen får mycket uppmuntran och bekräftelse för att klara av att hantera de skräckfyllda minnesbilderna de har inombords. Genom vår undersökning har vi kommit fram till att pedagogerna intar mammarollen för att ge barnen en stabil och trygg plattform. Det som har gått förlorat i barnens tidigare liv, vill pedagogerna ge tillbaka och återupprätta det som skadats under deras krigsupplevelser. Godani (2004) påpekar att pedagoger bör ha egenskaper som att vara empatisk och tydlig. Författaren anser att när man som vuxen arbetar med traumatiserade barn bör man kunna pendla mellan lärarrollen och rollen av medmänniska. Normen är att pedagogen håller distans till eleverna men samtidigt är personlig och skyddande. I vår undersökning fann vi att pedagoger har mycket svårt att hålla distans, de blir personligt involverade i barnens liv. Idealet som Godani (2004) betonade är svårt att förhålla sig till utifrån vad vi har upplevt. Pedagogerna blir emotionella i sitt yrke vilket sedan utvecklas till mor och barn förhållande. I vår empiriska undersökning fann vi att psykologen vill hitta det trauma som finns inbäddat i barnets minne. Till skillnad från pedagogerna vill psykologen bearbeta barnens upplevelser så att denne kan få ett bättre självförtroende och insikt i sitt liv. Psykologen lägger tonvikt vid att barnet ska bli medveten om sig själv och sin omgivning. Barnet ska kunna hantera sina känslor och minnen på ett kontrollerat sätt, från att de har varit okontrollerbara. Psykologen har ett mer professionellt förhållningssätt i arbetet med traumatiserade barn från krig. Colnerud och Granström (2007) menar att pedagoger har

en oklar professionell identitet i sitt yrke. De menar att exempelvis psykologer, socialarbetare och terapeuter har kunskaper om hur de ska hantera sina klienter eftersom de har praktiserat detta i sin utbildning. Detta har dock inte pedagoger, de har ingen modell att arbeta utifrån. Vi drar en parallell till skolan där en utbildad person kan vikariera och arbeta med dessa barn men däremot inom barn- och ungdomspsykiatri skulle inte en utbildad person kunna arbeta.

7.3 Konklusion

Syftet med denna studie var att undersöka vad lärare och en psykolog berättar om krigets inverkan på traumatiserade barn från krig. Vi ville undersöka vilka symptom traumatiserade barn från krig visar enligt två pedagoger och en psykolog? Hur påverkas barnen som har fått uppleva krig? Hur ser pedagoger och psykologen på arbetet när det gäller traumatiserade barn? I denna studie har vi kommit fram till att barn från krigsdrabbade länder har genomlevt olika hemsgheter vilket kan resultera i trauma, posttraumatisk stress, koncentrationssvårigheter, depressioner, sömnsvårigheter, irritabilitet, aggressioner, oroligheter, ångest, rädsla och sorg. Traumatiserade barn från krig är otrygga och bör därför få en trygg atmosfär. De lever med sina upplevelser konstant och detta kan påverka deras personliga utveckling. Pedagogernas och psykologernas roll är att kunna hjälpa dessa barn att bygga upp en stabilitet i sina liv. Psykologens uppgift är att kunna hjälpa barnen att bearbeta sina upplevelser och pedagogerna ger barnen kärlek, trygghet och bekräftar barnen. I arbetet med barnen arbetar pedagogerna och psykologen med bilder, teckningar och lek. Pedagogerna konkretiserar mycket för att barnen ska lättare få förståelse. Psykologen arbetar mycket med bilder för att kunna förstå och sätta sig in i barnens situation. Barnen kan inte uttrycka sig verbalt på grund av de traumatiska upplevelserna samt att de inte kan det svenska språket och detta medför att psykologen använder bilder och gestaltning som bearbetning.

Vi har även kommit fram till en ny slutsats som man tidigare kanske har förbisett. Utifrån våra intervjuer har vi kommit fram till att pedagogernas personliga behov präglas i arbetet med barnen. Pedagogernas egna behov står i fokus då de anser att man blir glatt bemött, får positiv respons av tacksamma föräldrar och elever och man får mycket uppskattning vilket leder till att pedagogerna är entusiastiska för sitt arbete. Barnen får ett förtroende för pedagogerna och de ger barnen mycket positiv respons.

Utifrån dessa data har vi kommit fram till en ny aspekt, är det så att pedagogerna bara ser de ”tacksamma krigsbarnen” och inte orkar se de hemska upplevelserna barnen har upplevt? Enligt vår uppfattning upplevde vi det som att pedagogerna såg det positiva i arbetet med dessa barn och blundade för barnens krigsupplevelser. En av författarna till denna forskning har ett utländskt påbrå. Hon har erfarenhet av att lärarens roll i Mellanöstern har en mycket stor roll i barnens liv. Barnen har tagit med sig sin skolkultur från sina hemländer där man behandlar läraren med större vördnad och respekt. När barnen senare kommer till Sverige visar de samma respekt till sina nya lärare. Vi anser att den respekt och kärlek som visas från barnen smittas per automatik över till läraren i Sverige. Läraren i sin tur förmedlar dessa känslor till barnen. Däremot upplevde vi att psykologen satte krigsupplevelserna i första hand och blev påverkad av att lyssna på barnens upplevelser. Psykologen och pedagogerna arbetar utifrån två olika aspekter, den psykologiska och den pedagogiska. Psykologen lägger tonvikt på det psykiska medan pedagogerna visar sina erfarenheter som bygger på ett pedagogiskt synsätt.

8. Vidare forskning

På den tidsperiod som vi har gjort vår undersökning har vi fått fram data utifrån våra informanter. Vi tyckte att det var tråkigt att vi inte kunde intervjua fler personer på grund av omorganisationer. Vi anser att om det hade funnits mer tid till förfogande hade vi kunnat intervjua fler personer efter deras omorganisationer samt läsa mer litteratur inom vårt område. Mer tid skulle ha givit oss ett ännu djupare perspektiv på vårt ämne. Om vi hade fått fortsätta forska skulle vi ha utvidgat syftet och intervjuat barn och deras föräldrar för att få en större förståelse ur deras perspektiv. Det hade varit ytterst intressant att få kunskap att se om pedagogernas och psykologens arbete stämmer överens med de drabbade traumatiserade barnen i praktiken. Vi anser att i forskningen fokuserar man mycket på trauma men inte på barnen ifråga. Vi upplever att det forskats mycket om traumatiserade barn men inte om barnen som individer. Därför hade vi velat läsa mer om de drabbade barnens upplevelser. Vilka känslor upplever barnen? Vilka är deras behov?

9. Slutord

Det har varit väldigt intressant att undersöka vad pedagoger och psykolog berättat om krigets inverkan på traumatiserade barn från krig. Det har varit en lärorik resa med mycket nya kunskaper. Kriget medför allvarliga påföljder i barnens liv där vi som blivande pedagoger kommer att möta dessa barn. Vi anser att de traumatiserade barnen inte uppmärksammats i vår utbildning och genom denna studie ville vi lyfta fram problematiken kring krigets konsekvenser för barnen. Barn från krig har genomlevt hemskheter och människor som arbetar med dessa barn bör kunna sätta sig in i deras situation och försöka förstå dem genom att bemöta barnen utifrån deras förutsättningar. Vi upplever att media inte uppmärksammar barnen i krig utan de fokuserar på den våldsamma konflikten. Därför har arbetet varit av stor betydelse för oss, att få förståelse för de glömda barnen. Genom denna studie hoppas vi att traumatiserade barn från krig kommer att uppmärksammas mer och inspirerar till att ta del av barnens upplevelser och livssituation. Det är omöjligt för personer som inte upplevt krig att förstå krigets innebörd eftersom kriget inte finns i våra liv men man kan försöka att ta del och lyssna på de drabbade. Att lyssna, att finnas till som medmänniska är mycket väsentligt för dessa barn. Under krigets gång har barnen förbisetts och när de kommer till ett tryggt land vill de känna att någon bryr sig, det minsta vi människor kan göra är att lyssna och ge barnen bekräftelse. De traumatiserade barnen från krig behöver vårt stöd.

Referenser

- Angel, B., & Hjern, A. (1992). *Att möta flyktingbarn och deras familjer*. Lund: Studentlitteratur.
- Backman, J. (2008). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, P.T. (1995). Teoretiska aspekter på det sociala våldet, trauma och psykoterapi. I B Lundequist (Red.), *Barn Krig Psykoterapi*. (s.139-159). Stockholm: Rädda Barnen.
- Bjørndal, C. (2005). *Det värderande ögat: observation, utvärdering och utveckling i undervisning och handledning*. Stockholm: Liber.
- Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber.
- Böhm, B. (1994). Att vara ”flyktingbarn”. I I-B. Åstedt. (Red.) *Antologi om flyktingbarn och deras föräldrar. Bakom bergen lämnade de allt*. (s.8-18). Stockholm: Liber.
- Clason, E. (1994). Terapi för flyktingbarn vars inre försummats. *Barnen och vi*, 6, s.16-18.
- Colnerud, G., & Granström, K. (2007). *Respekt för läraryrket. Om lärares yrkesspråk och yrkesetik*. Stockholm: HLS förlag.
- Cullberg, J. (2003). *Dynamisk psykiatri*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dyregrov, A. (1997). *Barn och trauma*. Lund: Studentlitteratur.
- Edenhammar, K. (1993). Sorg, rädsla och ensamhet. *Barnen och vi*, 3, s.22-23.
- Ekelund, K., & Segerström, E. (1998). *Barn i krig och på flykt*. Stockholm: Rädda Barnen.

- Franzén, E. (2005). *Att bryta upp och byta land*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Godani, G. (2004). *Till en pedagog från en psykolog. Om traumatiserade barn i undervisningen*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Godani, G., Bodegård, G., & Rydelius, P-A. (2008). *Bördan de kom med*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Grebo, U., & Thormählen, B. (2004). *Psykoterapi*. Samrådsforum för psykoterapi. Stockholm: Psykoterapistiftelsen.
- Gustafsson, L. (1987). *Barn i krig*. Stockholm: Rädda Barnen, Verbum Gothia.
- Herman, L.J. (1998). *Trauma och tillfrisknande. Om följderna av incest, våldtäkt, krig och tortyr och behandlingen av dessa trauma*. Göteborg: PsykoterapiHuset.
- Hessle, M., & Levin, L. (1995). Korttidsbehandling av traumatiserade flyktingbarn- en offensiv strategi. *Socialmedicinsk tidsskrift*, 9, s.389-395.
- Johnson, J.C. (2006). Brutallity therapy. *Christianity Today*, Vol.50, (januari). s.34-36.
- Kaplan, S. (2002). *Children in the Holocaust. Dealing with affects and memory images in trauma and generational linking*. (Doktorsavhandling). Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Kihlbom, M. (1995). Inledning. I B. Lundequist (Red.), *Barn Krig Psykoterapi*. (s.9-11). Stockholm: Rädda Barnen.
- Kristal-Andersson, B. (2001). *Att förstå flyktingar, invandrare och deras barn- en psykologisk modell*. (Doktorsavhandling). Lund: Studentlitteratur.
- Lundequist, B. (1995). Trauma, reparation och hopp. I B. Lundequist (Red.), *Barn Krig Psykoterapi*. (s.13-41). Stockholm: Rädda Barnen.

Lööf, L. (1995). Kriget och leken. I B. Lundequist (Red.), *Barn Krig Psykoterapi*. (s.43-68). Stockholm: Rädda Barnen.

Persson, T. (1995). *Att möta människor i kris- om kristeori och krisbistånd*. Lund: Studentlitteratur.

Ringsby, G. (1995). I sprickan mellan kärleken och hatet. I B. Lundequist (Red.), *Barn Krig Psykoterapi*. (s.93-138). Stockholm: Rädda Barnen.

Songur, W. (1993). Krigsdrabbade barn behöver sociala nätverk. *Barnen och vi*, 3, s.11.

Stronach- Buschel, B. (1990). Trauma, children, and art. *American journal of Art Therapy*. Vol.29, s.48-53.

Thomsson, H. (2002). *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Trost, J. (2005). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet. (2002). *Forsningsetiska principer inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Vinterhed, K., Börjeson, B., Cederström, A., Fredin, E., Hessle, M., & Hessle, S. (1981). *Barn i kris. En bok om barn och separation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Weisaeth, L., & Mehlum, L. (1997). *Människor trauman och kriser*. Stockholm: Natur och Kultur.

Elektroniska källor

Arkert, J. (08118). hämtad 090425. <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article3794807.ab>

BUP Lunden, barn-och ungdomspsykiatrin. <http://www.slsso.sll.se/upload/BUP/pdf-pres/Lunden.pdf>

Karlsson, J O. m. fl. (2001). hämtad 090428. <http://www.enigma.se/mellanrummet/nr5-2001/5-01-6.htm>

Metod med lekpedagogik hjälper traumatiserade barn, visar rapport. (2005, 3 maj).
Malmö Högskola. hämtad 090427.

http://www.mah.se/templates/ExternalNews_____19315.aspx

Muhrer, L. (071110). Nättidningen Sourze.

http://www.sourze.se/F%C3%A5r_ditt_barn_en_pistol_i_julklapp_10616483.asp

Nationalencyklopedin. hämtad 090427. <http://sv.wikipedia.org/wiki/Psykoterapi>

Sahlin, B., m. fl. (2004). hämtad 090425 <http://www.enigma.se/mellanrummet/nr11-2004/11-04-6.htm>

Unicef. hämtad 090422 www.unicef.se

Föreläsning

Godani, G. LHS. 080904

Bilaga 1

Frågeformulär till pedagoger

1. Hur länge har du arbetat med barn från krigsdrabbade länder?
2. Vad har du för utbildning?
3. Hur upplever du att det är att arbeta på en skola med krigsdrabbade barn?
4. Hur skiljer sig dessa barns beteenden från barn som inte kommer från krigsdrabbade länder?
5. Vad har du lagt märke till i beteendet hos krigsdrabbade barn när det kommer till;
  - Undervisningen
  - Samspelet med andra barn och vuxna
  - Inlärningsprocesser
  - Lekens betydelse
  - Övrigt
6. Känner skolan till begreppet posttraumatisk stress? Om ja, hur arbetar ni med detta?
7. Hur är mötet med dessa barn för första gången?
8. Hur mycket vet ni om dessa barns bakgrund?
9. Samarbetar ni med andra instanser? Om ja, vilka?

Bilaga 2

Frågeformulär till en psykolog

1. Hur länge har ni varit verksamma som organisation?
2. Hur många barn tar ni emot varje år/månad?
3. Från vilka länder kommer barnen?
4. Hur gamla är barnen ni tar emot?
5. Hur många personer är anställda på BUP som arbetar med dessa barn?
6. Vad har de för utbildning?
7. I vilket tillstånd är barnen när ni tar emot dem för första gången?
8. Tar ni emot barnets familj eller barnet individuellt?
9. Hur länge arbetar ni med barnen?
10. Introduceras de till skolan parallellt med arbetet på BUP?
11. Hur arbetar ni med barnen?
12. Hur kommunicerar ni med barnen? Användandet av bilder? Tolk?
13. Vilka symptom visar barnet att det har posttraumatisk stress och trauma?
14. Vilka tecken visar att posttraumatisk stress och trauma har avtagit?
15. Hur är samarbetet med skolor? Finns det en öppen dialog?